

איסלאם ויהדות - דתות תאומות? חינוך בר-קיימא לשלום

מרכז מאקרו לכלכלה מדינית

פינסקר 21 תל אביב, 6342113, ישראל
טל' +972-5251057 / פקס +9723-5251058
macro@macro.org.il
www.macro.org.il

יוני 2021

איסלאם ויהדות - דתות תאומות?

חינוך בר-קיימא לשלום

מרכז מאקרו לכלכלה מדינית

פינסקר 21 תל אביב, 6342113, ישראל
טל' +972-5251057 / פקס +9723-5251058
macro@macro.org.il
www.macro.org.il

כידוע, מוחמד, מייסד דת האסלאם פגש ביהודים במסעיו בחצי האי ערב. ובתחילה הוא אף ניסה לצרפם אל הדת החדשה. ייתכן שבעקבות זאת ניתן לזהות מספר ניכר של נקודות דמיון בין היהדות לאסלאם. יש הרואים באסלאם וביהדות דתות אחיות, המאוחדות סביב אב מייסד משותף; אברהם אבינו, וסביב תפיסה דומה של מצווה והלכה.

חשבו: ?

1. האם דמיון בין שתי דתות מעיד על תרומה הדדית של שתי הדתות אלו אל אלו, או על כך שהמאמינים של דת אחת "מעתיקים" וגונבים רעיונות מן הדת השנייה?
2. האם הדמיון בין שתי דתות אלו אמור לשפר את יחסי האמון בין המאמינים המוסלמים והיהודים בישראל?

עמודי האסלאם ומצוות ביהדות

לאסלאם חמש מצוות מרכזיות המכונות "עמודי האסלאם" ובערבית - "ארכאן אל-אסלאם". לכל אחת מהן ניתן לזהות מקבילה ביהדות. נסו לחשוב מהי המקבילה ומה מקור הדמיון.

התפילה

בערבית "א-סלאה", התפילה היא מצווה קבועה שכל המוסלמים חייבים בה. התפילות מתנהלות בחמישה מועדים קבועים ביום; תפילת השחר, הבוקר, הצהריים, הערב והלילה. לפחות פעם בשבוע המוסלמים צריכים להתכנס לתפילה ציבורית במסגד - ביום שישי. המילה הערבית המקובלת למסגד - ג'מיע (מפגש או התכנסות), היא גם שמו של יום השישי. המואזין (הקורא לתפילה), קורא למאמינים להגיע לתפילה, לרוב מראש צריח המסגד, וכיום ממערכות כריזה.

חובת התפילה וההתכנסות מוטלת בעיקר על הגברים ובמסגד עצמו מתקיימת הפרדה בין גברים ונשים. אף שלכל מסגד יש מנהיג דתי- "אמאם" משלו והאסלאם מתייחס לגבר כעליון על האישה, הרי שמותר לנשים לקיים תפילת נשים עצמאית בהנחיית אישה המתפקדת כאימאמה.

העדות

על המאמין המוסלמי להעיד על שני עקרונות-היסוד של האמונה המוסלמית: האמונה בייחוד האל, והאמונה בשליחותו של מוחמד, נביא האל. הנוסחה שנקבעה לצורך ההצהרה הזאת מכונה "עדות" ("שהאדה"). המאמין המוסלמי מעיד כי אין אל מבלעדי אללה וכי מוחמד הינו שליח אללה. במקור הערבי: "לא אלאה אלא אללה ומוחמד רסול אללה". המאמין חוזר על העדות במועדי התפילה, אך גם בטקסים ספציפיים, כמו בטקס ההתאסלמות עבור אדם שאינו מוסלמי, לפני המוות או עם ההגעה לבגרות, וכן מצבי התרגשות ומבחן.

לאיזו מצווה ביהדות דומה מצוות התפילה לדעתך?

אכן, גם ביהדות אחת המצוות המרכזיות היא התפילה המתקיימת שלוש פעמים ביום. וגם ביהדות יש ציפיה מהמאמינים להגיע לתפילה בציבור בית הכנסת. את התפילה מוביל שליח ציבור, לעתים קרובות חזן. גם ביהדות מקובלת הפרדה בין נשים לגברים בבית הכנסת. דרישתן של נשים יהודיות להתפלל ולהוביל את התפילה מעוררת כיום מחלוקת.

האם יש מצווה או מנהג ביהדות הדומה למצוות העדות?

המקבילה המובהקת לעדות היא "קריאת שמע". גם המאמין היהודי נדרש להצהיר פעמיים ביום לפחות, בתפילות השחרית והערבית כי הוא מאמין באל אחד: "שמע ישראל, ה' אלוהינו ה' אחד". גם ביהדות לקריאת שמע ולעדות על אחדות האל יש מעמד מיוחד. כך למשל, בלא מעט סיפורים על מצבי מבחן או אף על מצבים בהם יהודים מתו למען אמונתם (מוות על "קידוש השם") מסופר כי הם קראו "שמע ישראל" כדי להעיד על אמונתם החזקה.

הצדקה

על המוסלמי לתת זכאת - כלומר צדקת חובה פעם בשנה. הקראן מדגיש את חשיבותה של מצוות יסוד זו, שיש לקיימה פעם בשנה. הזכאת גם יוצרת סולידאריות בין עשיר לעני ומעלה את האדם, השקוע רוב ימיו בעניינים חומריים, למדרגה של רחניות.

השְׁרִיעָה (החוק האסלאמי) קובעת שהזכאת היא התשלום הקבוע היחיד שניתן לחייב בו את המוסלמי. לפי השְׁרִיעָה, יש להפריש זכאת מתבואות השדה, מפירות, מעדרי גמלים או סוסים ומעדרי צאן ובקר. כן יש להפריש צדקה מכסף וזהב ומסחורות. על המוסלמי להפריש 10 אחוזים מכמות התבואות והפירות שבידיו, ושני אחוזים וחצי מהעדרים, מהכסף ומהסחורות שבידיו.

הצום

באחת מן ההתגלויות נצטווה מֶחֱמַד להורות למוסלמים לצום בחודש הֶרְמֵד'אן, שהוא החודש שהנביא קיבל בו את ההתגלות הראשונה: "185 חודש הֶרְמֵד'אן הוא אשר הורד בו הקראן ממרומים למען יביא לאנשים הדרכה ואותות נהירים המעידים על דרך הישר ועל הישועה. ל כל אחד מכם הנוכח בביתו בחודש זה לצום בו, ועל החולה או הנוסע בדרך לצום מספר ימים אחרים. ..." (סורת הפרה, 2 פסוק 185).

מצוות צום הֶרְמֵד'אן היא מצוות יסוד. בקראן נקבע, שצום זה ימשך לאורך כל שעות האור של החודש (שהוא החודש התשיעי בלוח השנה המוסלמי), ואילו האכילה תותר בשעות החשיכה. מלבד הצום, אסורים במשך שעות היום גם עישון וחיי אישות. כל מוסלמי ומוסלמית חייבים להתחיל בקיום המצווה באופן הדרגתי מגיל שבע. הצום נועד לבטא תשובה, חרטה על החטאים, שליטה עצמית התקבולת לאלוהים וניסיון להרגיש את סבלם של העניים.

מעניין לציין שבראשית האסלאם קבע הנביא מוחמד גם צום ביום העשירי לחודש התשיעי (המקביל לחודש תשרי העברי) צום המכונה עאשורה. צום זה הפך לצום בחירה לאחר קביעת צום הרמדאן.

העלייה לרגל

מצוות הֶרְגֵ' - החובה לעלות לרגל לִמְכָה לפחות פעם אחת במשך החיים - היא מצוות היסוד החמישית, והיא חלה על כל מוסלמי ומוסלמית בריאים בגוף ובנפש: "97... האנשים מחויבים בפני אלוהים לעלות לרגל אל הבית (כלומר, לכעבה, ההיכל הקדוש במכה) - כל היכול לצאת לדרך..." (סורת בית עמרם, 3 פסוק 97). בהגיעם

לגבול השטח הקדוש המקיף את מֶכָה חייבים עולי הרגל להיכנס למצב של "אֶחְרָאם" - כלומר, למצב קדושה. מצב זה, שהעולים לרגל חייבים להימצא בו לכל אורך תקופת החג, מחייב כמה פעולות. על הגברים מבין עולי הרגל להיטהר, להתבשם, לגזוז ציפורניים, לגלח את השפם ללבוש בגדים לבנים שלא נתפרו בחוט ומחט ולא לכסות את ראשיהם. הנשים, לעומתם, חייבות להיטהר, להתבשם וללבוש בגדים רגילים בצבע כלשהו ועדיף לבן בתנאי שלבושה לא יהיה דומה ללבוש הגברים.

האם יש דמיון בין מצווה זו למצווה ביהדות?

כבר בתנ"ך נקבעה מצוות המעשר, הדורשת מכלל בני ישראל להפריש עשירית מהיבול החקלאי שלהם בכל שנה לטובת האל והכהנים ולטובת העניים. המעשר המכונה "מעשר עני שווה, לפי חישובי התורה שבעל-פה, לשני אחוזים וחצי מההכנסה בפועל של המאמין. כמו כן נדרשו בני ישראל לחלק ממזונם לעניים בסעודת שנערכו בחגי העליה לרגל, ולאפשר לעניין ליהנות מהיבול בשנות השמיטה.

האם זה מזכיר לנו מצווה ביהדות?

חמישה ימי צום פזורים לאורך השנה היהודית: מקורו של הראשון שבהם - יום הכיפורים - בתורה. שם כתוב לגבי יום הכיפורים, החל בעשרה בחודש תשרי, כי בני ישראל צוו כך: "ועיניתם את נפשותיכם" (ויקרא טז, לא). חז"ל פירשו את הציווי "לענות את הנפש" כאיסור על אכילה ושתייה, רחצה, נעילת מנעלי עור וקיום יחסי מין. יום הכיפורים הוא יום של חשבון נפש והיטהרות מחטאים. נאמרות בו תפילות רבות שתוכנן חרטה ובקשת מחילה. הצום מבטא את השאיפה להשתחרר מעיסוק בצרכי הגוף ולרכז את תשומת ליבו של האדם במאמץ רוחני ומוסרי. יום הכיפורים הוא המועד הקדוש ביותר בלוח השנה היהודי - לכן, הוא הצום היחיד שיש לקיימו בתאריך שנקבע - י' בתשרי - אף אם חל הצום בשבת. צום יום הכיפורים הוא הארוך ביותר - הוא אורך כ- 25 שעות.

האם מצווה זו מזכירה לך מצוות ביהדות?

מצוות העלייה לרגל אל בית המקדש מתוארת בתורה כך: "שָׁלַשׁ רַגְלִים, תָּחֵג לִי בַשָּׁנָה. טו אֶת-חַג הַמִּצּוֹת, ... לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב... וְחַג הַקִּצִּיר בְּכַזְרֵי מִעֲשֶׂיךָ. וְחַג הָאֶסֶף בְּצֵאת הַשָּׁנָה, בְּאֶסְפָּךָ אֶת-מִעֲשֶׂיךָ מִן-הַשָּׂדֶה. יז שְׁלֹשׁ פְּעָמִים, בַּשָּׁנָה--יָרָאָה, כָּל-זְכוּרָךְ, אֶל-פְּנֵי הָאֲדָן ה'" (שמות כג, יד). על-פי הכתוב צוו בני ישראל לעלות לרגל לבית המקדש שבירושלים שלוש פעמים בשנה - בחג הפסח שבחודש ניסן (החל בעונת האביב), בחג השבועות (החל בראשית הקיץ) ובחג הסוכות שבחודש תשרי (החל בעונת הסתיו). העליות לרגל - מארץ ישראל ומתפוצות - התקיימו עד חורבן בית המקדש. הן ביטאו את הלכידות הדתית היהודית והיו מלוות בחגיגות ובתפילות. מאז ורבן המקדש התבטלה חובת העלייה לרגל, אך גם כיום רבים מהיהודים עולים לירושלים ולכותל המערבי בחגים אלו.

לאחר האָתְרָאָם עולה הרגל מתפלל ומצהיר על כוונתו לקיים את העלייה לרגל. כמו כן הוא חייב ב"תְּלַפְיָה" - קריאות שמשמעותן הבעת כניעה לאלוהים.

הקטעים בדפים הנ"ל מעובדים מתוך: אמיר, ד', מוסקוביץ, ד' סואעד, צ' (2006). לחיות ביחד בארץ הקודש. תל-אביב: מרכז לטכנולוגיה חינוכית.

חוקי עומר והיחס למיעוטים הנוצריים והיהודים

חוקי עומר

הנוצרים והיהודים יקבלו מן השליטים המוסלמים, ביטחון, הגנה לרכושם וגופם ורשות לשמור על מנהגי הדת שלהם. בתמורה קיבלו על עצמם מעמד של בני חסות (ד'מי) והתחייבו למגבלות הבאות: ולא נדבר בשפתם ולא נתכנה בכינויי כבוד שלהם ולא נחרות על חותמינו בשפה הערבית, ולא נלמד את ילדינו את

ממצא היסטורי

למרבית הצרכים הוחלפו העברית וכל הלשונות ששימשו את היהודים בעבר על ידי הערבית, שהיתה ללשון המדע והפילוסופיה, לשון השל-טון והמסחר, ואפילו ללשון המחשבה הדתית היהודית שהתחילה להתפתח בהשפעה אסלאמית....

הערבית והעברית הן, כידוע, לשונות קרובות, בעלות מלאי נרחב של שורשים משותפים...יהודים משכילים בארצות האס-לאם בימי הביניים היו בקיאים בשתי השפות גם יחד. חלק גדול מן המילון הפילוסופי והמדעי בעברית הביניימית נוצר בתרגומי שאילה מן הערבית - ממנה עבר גם לעברית המודרנית.

מתוך לואיס, ב' (1984) היהודים בעולם האסלאם. ירושלים: זלמן שז"ר

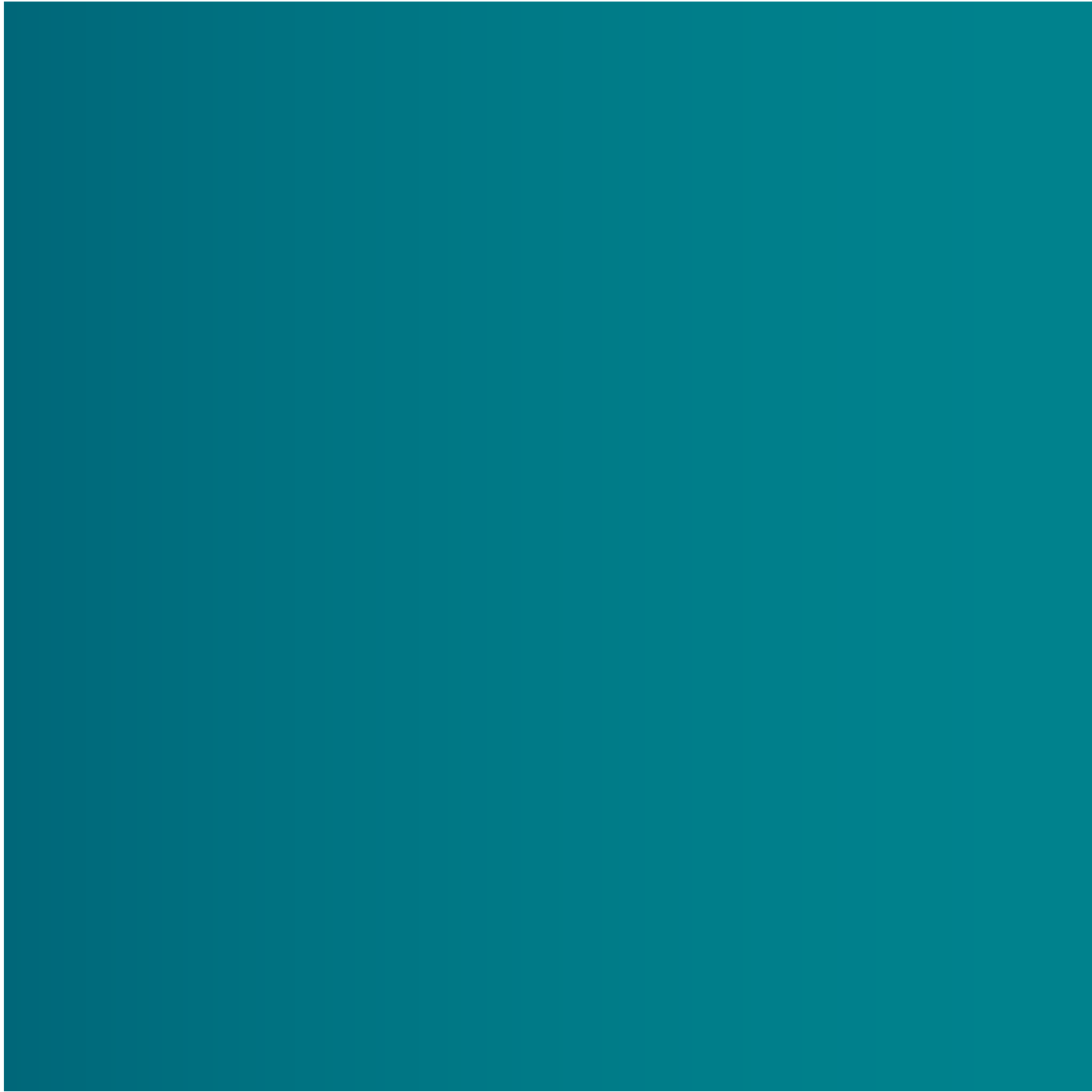
האם לפי הממצא ההיסטורי המוסלמים הקפידו על חוקי עומר באופן שהגביל את היהודים
מלפגוש את התרבות המוסלמית? האם הקירבה בין הדתות הובילה ליחסים יותר טובים בין המאמינים?

המבוא לספר הכוזרי/ר' יהודה הלוי
שאלו אותי אם יש לי מה להשיב למתנגדינו,
מהם בעלי חכמה יוונית, בני דתות שונות,
ובני כתות שפרשו (הכוונה לקראים). נזכרתי
בסיפורו של החבר, ששהה אצל מלך כוזר
שהתגייר לפני כארבע מאות שנה. בספרי
ההיסטוריה מתואר כיצד הופיע מולו מלאך,
והוכיח אותו: כוונתך רצויה לה', אך מעשיך
בזויים. מלך כוזר היה מלומד כה גדול בדתם,
עד שהיה מקריב קורבנות בעצמו בלב טהור
ושלם. אך למרות כל מעשיו, היה מתגלה
אליו המלאך כלילה ואומר לו: כוונתך טובה
אך מעשיך בזויים. דבר זה גרם לו לחקור את
הדתות השונות על כתותיהן, ולבסוף התגיירו
הוא ועמו.

סילת עמא ענדי מן אלאחתגאג עלי
מכ'אלפינא מן אלפלאספה ואהל אלאדיאן
ת'ם עלי אלכ'וארג אלד'ין יכ'אלפון אלגמהור
תד'כרת מה קד סמעתה מן חגג אלחבר אלד'
כאן ענד מלך אלכ'זר אלדאכ'ל פי דין אליהוד
מנד' ארבע מאיה' סנה עלי מא שהד וגא פי
כתאב אלתואריך' אנה תכרר עליה רויא כאן
מלאכא יכ'אטבה ויקול לה אן ניתך מרצ'יה
ענד אללה לכן עמלך ג'יר מרצ'י וכאן יגתהד
גדא פי אלתעבד פי דין אלכ'זר חתי אנה כאן
יכ'דם כ'דמה אלהיכל ואלקראבין בנפסה בנייה
צאפיה כ'אלצה. פכלמא אגתהד פי תלך אלא
עמאל גא אלמלאך פי אלליל יקול לה ניתך
מרצ'יה ועמלך ע'יר מרצ'י פסבב לה ד'לך
אלבחת' ען אלאדיאן ואלנחל ותהוד אכ'רא
הוא וגמהור אלכ'זר.

קטע הפתיחה מספר "הכוזרי" של רבי יהודה הלוי, שנכתב בשנת 1139 בערבית יהודית, נחשב אחד מעמודי התווך של מחשבת ישראל. יהודה הלוי משווה בו בין היהדות, האסלאם והנצרות ומראה בקיאות בשלושתן. מה ניתן ללמוד משפת כתיבת הספר על היחסים בין התרבות המוסלמית והיהודית בימי הביניים?

?

שיעור זה הוא חלק מפרויקט מחקר משותף העוסק במקורות של חוסר אמון הדדי בין פלסטינים לישראלים, במימון האיחוד האירופי.

מרכז מאקרו לכלכלה מדינית

פינסקר 21 תל אביב, 6342113, ישראל
טל' +972-5251057 / פקס +9723-5251058
macro@macro.org.il
www.macro.org.il